

Haninge
kommun

OM FÖNSTER – HUSETS ÖGON

Tips till dig som bor i en kulturhistoriskt värdefull byggnad eller vill ta hand om ditt hus i syfte att behålla dess karaktär.

Fönster kallas ofta för husets ögon, det är en detalj som avslöjar mycket om byggnadens historia. Genom att titta på hur ett fönster är utformat går det ofta att avgöra hur gammalt ett hus är.

På många hus utgör fönstren ungefär hälften av den totala fasadytan. Hur du hanterar dina fönster kan därför påverka hur hela huset upplevs.

Omslagsbild: Fönster på Dalarös societetshus från andra hälften av 1800-talet. Foto: Moa Andersson, WSP.

Text, bild och illustrationer: Helena Wårnhjelm, Haninge kommun.

Haninge kommun 2021

En kort historik om fönster

Fönstrens utseende och förändring över tid är nära sammankopplad med glastillverkningens utveckling. På 1500–1600-talet var glas en lyxvara. Endast kyrkorna och de allra rikaste hade glasfönster. Glaset var svårt att framställa och kunde bara produceras i mindre rutor. Fönstren var därför ofta små och blyinfattade. Med hjälp av bly kunde man sammanfoga de små glasrutorna till större enheter.

I takt med att glastillverkningen utvecklades blev också glasytorna och fönstren större. Spröjsen var från början inte dekorativ utan skulle foga samman mindre glasytor. I takt med att glaset kunde tillverkas i större rutor tappade spröjsen sin praktiska funktion och blev enbart dekorativ.

På 1930-talet började maskindraget glas användas som kunde tillverkas i större storlekar. Samtidigt kom funktionalismens ideal med enkla fönsterbågar, nu försvann all dekorativ spröjs. Den enkla fönsterbågen med allt större glaspartier har sedan dess varit den mest använda i nybyggda hus.

Ett kvadratisk fönster från 1700-talet med tidstypiska vinkeljärn och en enkel spröjs.

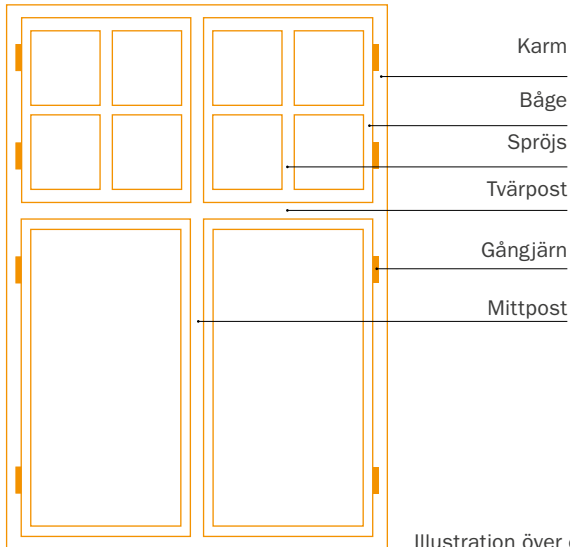

Illustration över ett fönsters olika delar.

Renovera

Ofta går fönster att renovera och behöver inte bytas ut. Att renovera fönster istället för att byta ut dem har många fördelar. Fönster gjorda innan 1960 är byggda med högkvalitativt virke, oftast användes det bästa kärnvirket för att tillverka fönster. Fönstren är ofta byggda på ett hantverksmässigt sätt. Genom att renovera fönsterna behålls originaldetaljer och utseendet på huset, samt att det kulturhistoriska värdet består.

Hur mår fönstren? Har färgen flagnat, kittet torkat? Gör en skadeinventering för att bilda dig en uppfattning om hur dina fönster mår.

Checklista inför renovering

- Skrapa på fönsterbågen. Är träet hårt? Oftast är det enbart den nedre delen av träbågen som behöver bytas ut eftersom det är där regnvatten samlas.
- Se över kittet. Har kittet spruckit och torkat kan det behöva tas bort och kompletteras med nytt.
- Hur är färgen? Om färgen flagnar kan du behöva skrapa av färgen och måla om bågarna. Måla med linoljefärg för att träet ska behålla sin spänstighet då linoljan låter träet andas.

Bild vänster: Fönster från 1900-talets början i behov av omvårdnad.

Bild höger: Träfönster med enkla bågar från tidigt 1940-tal. Den inre rutan har bytts ut mot ett lågemmissionsglas medan den yttre rutan är ett maskindraget glas från tiden.

Vilket fönsterglas ska jag välja?

Fönsterglas har tillverkats på många olika sätt genom tiderna. Fram till och med 1930-talet munblåstes allt glas. På 1930-talet kom det maskindragna glaset, som är det vanligaste fönsterglas i äldre hus idag. Det maskindragna glaset gick att tillverka i större rutor men ytan blev sällan helt jämn vilket gav liv till fönsterytan.

På 1970-talet började Floatglasmetoden användas, det är den vanligaste glassorten idag. Metoden innebär att stora fönsterpartier kan tillverkas, men glaset saknar det liv och egenart som äldre glas har. Maskindraget glas kallas ibland för kulturglas och är enkelt att få tag på. Det går även att beställa munblåst glas, men det är betydligt dyrare.

Energibesparing

En anledning till att många fönster byts ut är för att energieffektivisera. Äldre fönster som renoverats väl och tätats med lister har dock ett U-värde som ligger nära ett modernt fönster. U-värdet anger hur väl ett fönster är isolerat. Tänk också på att nya fönster innebär en miljöpåverkan i framtagningsprocessen.

Checklista för energibesparingsåtgärder

- Undersök att alla fönster är tätade med lister
- Undersök att drevning är korrekt utförd
- Undersök passformen på karm och båge
- Vid behov kan den inre rutan bytas ut mot ett LE-glas (lågemissionsglas)

Byta ut

Ibland kan ett byte av fönster vara nödvändigt. Att byta fönster riskerar att förändra husets utseende. Tänk därför på detta:

- Undvik insticksfönster, de förändrar fönstrens proportioner och gör också att det blir mörkare inomhus när inte lika mycket dagsljus kommer in. Insticksfönster är fönster som sätts in i den gamla karmen.
- Beställ nya fönster i samma material och dimensioner som det gamla fönstret.
- Byte av bågar i trä mot bågar i metall medför en stor förändring i husets karaktär och bör undvikas. Fönster i metall går inte heller att underhålla utan måste bytas till nya när de är uttjänta.

Vad säger lagstiftningen?

I Plan- och bygglagen anges att kulturhistoriskt värdefulla byggnader inte ska förvanskas. Det innebär att dess utseende inte ska förändras på ett sådant sätt att det kulturhistoriska värdet minskar. Att ändra fönsters utseende kan vara en sådan åtgärd.

För alla byggnader gäller också varsamhetskravet, ändringar ska göras med hänsyn till byggnaders karaktär och kulturhistoriska värden. I många fall är ett fönsterbyte bygglövspliktigt. Hör av dig till kommunens bygglövsavdelning för att höra vad som gäller i ditt fall.

Nya fönster efter äldre förlaga.

Hanninge
kommun

Har du frågor?

Kontakta oss på kulturmiljo@hanninge.se

Postadress: 136 81 Hanninge. **Besöksadress:** Rudsjöterassen 2.

Telefon: 08-606 70 00. **E-post:** kulturfritid@hanninge.se

